

UDK: 070(497.5) "1954/1966"
338(497.5) "1954/1966"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 7. 4. 2004.
Prihvaćeno: 16. 9. 2005.

Uloga listova *Privreda Zagreba* i *Zagrebačka panorama* u gospodarskom i društvenom životu Grada između 1954. i 1966. godine

GORAN ARČABIĆ

Muzej grada Zagreba, Zagreb, Republika Hrvatska

IVA KRALJEVIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Rad nastoji odrediti ulogu listova *Privreda Zagreba* i *Zagrebačka panorama* u gospodarskom i društvenom životu Grada u razdoblju nakon prvih poratnih promjena, između 1954. i 1966. godine, kada je odlukom državnog vrha FNRJ usporen proces demokratizacije i debirokratizacije hrvatskog (jugoslavenskog) društva. Osim periodičkih izvora, pri istraživanju su korišteni Zapisnici zajedničkih sjednica i sjednica Gradskog vijeća Narodnog odbora grada Zagreba, fond Gradske konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske te ostavština Novinsko-izdavačkog poduzeća "Panorama". Budući da određeni dijelovi navedenih arhivskih fondova nisu sačuvani ili nisu pružili dostatne informacije, autori su zbog potpunijeg uvida koristili svjedočanstva suvremenika.

Ključne riječi: Zagreb, "Privreda Zagreba", "Zagrebačka panorama", gradsko poglavarstvo

Vrijeme "trome" demokratizacije i visokih stopa gospodarskog rasta

Donošenje Rezolucije Informbiroa o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije krajem lipnja 1948. može se promatrati kao pokretač promjena u vanjskoj i unutrašnjoj politici jugoslavenske federacije.¹ Prvi val poslijeratne relativne demokratizacije i debirokratizacije društva zbio se u petogodišnjem razdoblju između 1949. i 1954., a njegovu je okosnicu činio koncept samoupravljanja i početak procesa "odumiranja države".² Nasuprot sovjetskom modelu komandne privrede, FNRJ je od lipnja 1950. razvijala vlastiti put u socijalizam na temelju *Osnovnog zakona o upravljanju državnim pri-*

¹ O vanjskoj politici FNRJ nakon 1948. vidi: Darko BEKIĆ, *Jugoslavija u hladnom ratu*, Zagreb 1988., 23 i dalje; Tvrtko JAKOVINA, *Socijalizam na američkoj pšenici (1948.-1963.)*, Zagreb 2002., 30 i dalje.

² John R. LAMPE, *Yugoslavia as History*, Cambridge 1996., 251.

vrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva. Istodobno je započela decentralizacija birokratskog aparata prenošenjem dijela ovlasti sa saveznih na republička te, analogno, s republičkih na niža lokalna tijela. Temeljem *Zakona o narodnim odborima* proširena je autonomija lokalnih organa vlasti u poslovima od neposrednog interesa za razvitak uže zajednice, a osnažena je i uloga savjeta i komisija narodnih odbora.³

Međutim, zaustavljanjem procesa demokratizacije i liberalizacije na ekonomskom i političkom polju, zbog straha režima od gubitka kontrole u zemlji (potenciranoga "slučajem Đilas"), učinak promjena u gospodarstvu ostao je uglavnom deklarativan, a dominacija države je zadržana. Privredni sustav uveden do 1954. bio je, uz dvije manje dopune 1958. i 1961., na snazi do 1965. godine. Uslijed znakova stagnacije, prvom polovicom 60-ih godina probijala se spoznaja o nužnosti otvaranja tržištu i uključivanja u tokove svjetskog gospodarstva, a početak provođenja radikalnije privredne reforme podudara se s prevlašću liberalnijih snaga unutar vodstva KPJ.⁴

U desetljeću 1953.-1963. Hrvatska je bilježila visok rast društvenog proizvoda s godišnjom stopom od 9.5%, a ubrzana industrijalizacija izravno je utjecala na promjene u socijalnoj strukturi stanovništva, odnosno na povećanje gradske radničke populacije.⁵ Promjene su bile očite u Zagrebu, koji zbog snažnog gospodarskog te urbanističkog, kulturnog i znanstvenog razvoja započinje dobivati konture velegrada.⁶ Prema podacima Socijalističkog saveza radnog naroda za 1965., stanovništvo Zagreba povećalo se od 1953. do 1964. sa 745 920 na 870 000 ljudi (u užem području s 395 480 na 526 000), što je bila posljedica isključivo unutrašnjih migracija, dok je prirodni prirast grada u tom razdoblju bio u padu.⁷ U skladu s postojećim stanjem, od kraja rujna 1956. do kraja rujna 1964. povećan je broj zaposlenih za 111 421 ili oko 39%, najviše u industriji (45 214).⁸

Privreda (grada) Zagreba – put transformacije od ekonomskog biltena Narodnog odbora prema revijalnom mjesečniku

Narodni odbor grada Zagreba, na čelu s Većeslavom Holjevcem⁹, iskoristio je 1954. pruženu autonomiju za izdavanje polumjesečnika *Privreda grada Zagreba*. Pored primarne funkcije uspostavljenja kvalitetnije veze

³ Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb 1999., 335-336.

⁴ Vidi: D. BILANDŽIĆ, n. dj., 474-503; J. R. LAMPE, n. dj., 279-292.

⁵ D. BILANDŽIĆ, n. dj., 436. Podatak je donesen prema *Enciklopediji Jugoslavije*.

⁶ O razvoju poslijeratnog Zagreba osim općenitih (foto) monografija i publicističkih napisa ne postoji sintetski znanstveni rad. Temeljne podatke vidi primjerice u: Ivan KAMPUŠ, *Tisućljetni Zagreb* Zagreb, 1994 i Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska povijest*, Zagreb 2003., 327-328.

⁷ Državni arhiv u Zagrebu (dalje DAZ), SSRN Zagreb-Gradska konferencija, Razvoj društveno-ekonomskih odnosa te uloga i zadaci organizacije SSRN grada u tome, kutija 10, spis 497, 6-7.

⁸ Isto, 7.

između privrednih organizacija u gradu i Narodnog odbora, list je trebao služiti i kao informator te statistički preglednik, kako bi "čitavom nizu (...) interesenata bogati materijal, što se obrađuje u Savjetu za privredu i što se stječe, obrađuje i analizira u Odjelu za privredu bio stavljen na raspolaganje u obliku, koji omogućuje, da bude vazda kod ruke, da se daje kontinuirano, da pruža usporedbe prošloga sa sadašnjim i budućim, sličnoga sa sličnim; u gradskim, republičkim, saveznim, pa i međunarodnim razmjerima".¹⁰ Prema planu, list se imao dostavljati ponajprije privrednim organizacijama i predstavničkim organima grada, uz naplatu, koja je trebala osigurati "redovito izlaženje (...) i kvalitetu njegova sadržaja".¹¹ U uvodniku prvog broja osobito je istaknuta nužnost dvosmjerne komunikacije čimbenika koji su sudjelovali u rješavanju privredne problematike Zagreba.¹²

Vodeću ulogu u kreiranju polumjesečnika imao je Savjet za privredu Narodnog odbora grada Zagreba, koji je u impresumu prvog godišta redovito navođen i kao izdavač. Početkom 1955. taj je dio službeno preuzelo poduzeće "Privreda grada Zagreba", organizirano kao izdavačka djelatnost NOGZ-a. Slijedom preimenovanja lista u *Privredu Zagreba* (od sedamnaestog broja iste godine), ekvivalentno je bio izmijenjen i naziv izdavača.¹³ Značajnije promjene dogodile su se početkom 1957., kada je odlukom Narodnog odbora grada Zagreba osnovana novinska ustanova sa samostalnim financiranjem "Privreda Zagreba".¹⁴ Sudeći prema navede-

⁹ Holjevac je obnašao dužnost predsjednika Narodnog odbora grada Zagreba od 1952. do 1963. Vidi: "Holjevac Većeslav", *Hrvatski biografski leksikon* (dalje: HBL), Zagreb, 2002., sv. 5, 608-609.; Slavko GOLDSTEIN, "Nacrta za Vecinu biografiju", *Kritika*, Zagreb, 1970., br. 14, 618-627; Ivan STRIŽIĆ, *Hrvatski portreti*, Zagreb, 1993., 229-244; "Katarina SPEHNJAK", Većeslav Holjevac u političkim događajima u Hrvatskoj 1967. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb 2000., br. 3, 567-594.

¹⁰ Zašto izlazimo, *Privreda grada Zagreba* (dalje: PGZ), 1/1954., br. 1, 1.

¹¹ Isto.

¹² "Privredne organizacije, ustanove, pojedinci, svi ti treba da smatraju list svojim organom, jer mu je svrha, da pomaže kod konkretnih problema u objedinjavanju interesa privrednih organizacija i komune (...) kako bi se (...) uvećao nacionalni dohodak na području grada Zagreba u skladu s općim kretanjem naše privrede i s izgradnjom našeg društva u njegovoj cjelini", PGZ, 1/1954., br. 1, 1-2.

¹³ Preimenovanje je bilo uvjetovano administrativnim promjenama u lokalnoj upravi, što je vidljivo iz podnaslova lista koji je do druge polovice 1955. glasio *Časopis Savjeta za privredu Narodnog odbora grada Zagreba*, a otada *Časopis Savjeta za privredu Narodnog odbora kotara Zagreb*. Od kraja 1956. godine (22. broj) list je izlazio s podnaslovom *Časopis za privredna pitanja Narodnog odbora kotara Zagreb*, a od početka 1957. podnaslov je glasio *Časopis za privredu Narodnog odbora grada Zagreba*. Od početka 1959. nadalje *Privreda Zagreba* izlazila je kao *Časopis za privredna pitanja*.

¹⁴ DAZ, Zapisnici i prilozi Gradskog vijeća NOGZ-a, Zapisnik 29. sjednice, 22. ožujka 1957., sv. I, 216 te prilog, sv. I, 252-253. Vidi i: Središnji arhiv Gradskog ureda za opću upravu grada Zagreba (dalje: SA GUOUGZ), fond poduzeća u stečaju "Panorama", Završni računi 1956.-1960., Izvještaj o poslovanju za 1957., 1. Novinska je ustanova osnovana prihvaćanjem prijedloga Savjeta za proizvodnju i usluge. Od ukupno sedam članova Upravnog odbora četvorice je imenovao Narodni odbor, dva je člana birao kolektiv, dok je direktor ustanove bio članom Odbora po svom položaju. Na spomenutoj je sjednici direktorom imenovan Franjo Benko.

nim zadacima Ustanove, jasno je kako je ona funkcionirala kao produžena ruka Narodnog odbora.¹⁵ Krajem 1959. je uslijedila transformacija "Privrede Zagreba" u Novinsko poduzeće "Privreda", čije je poslovanje bilo opterećeno preuzimanjem financija prethodnika kao i nepostojanjem vlastitog odgovarajućeg radnog prostora.¹⁶ Iako je polumjesečnik *Privreda Zagreba* činio okosnicu poslovanja, izdavačku djelatnost poduzeća je još od sredine 50-ih godina dopunjavalo objavljivanje povremenih stručnih monografija¹⁷, *Službenog glasnika* NOGZ-a te specijaliziranog mjesečnika *Izbor tehničkih novosti*, namijenjenoga inženjerima i tehničarima.¹⁸ Od 1955. uz pomoć privrednih organizacija, komora i drugih institucija tiskan je *Godišnjak privrede grada Zagreba*. Prihodima od prodaje *Godišnjaka* dijelom je financiran osnovni list.¹⁹

Pitanje financiranja *Privrede (grada) Zagreba* svakako je zanimljivo. Premda je naglašeno da list "stoji u službi gradske privrede", a izdavač mu (posredno) bio Narodni odbora grada Zagreba, u korištenim izvorima nema eksplicitnih podataka o subvencijama.²⁰ U prvom je broju istaknuto kako se polumjesečnik može održati samo zahvaljujući "prihvatanju sa strane privrede i urednom plaćanju pretplate", a također je prepušteno "radnim kolektivima, da pomognu izlaženje lista i izvanrednim novčanim, povremenim priložima, koji bi se iskoristili za proširenje lista i njegovu bolju tehničku opremu".²¹ Iako Grad službeno nije financirao izlaženje časopisa, na 32. sje-

¹⁵ Osnovnu djelatnost činilo je izdavanje novina koje su služile izvršavanju privrednih, komunalnih i drugih zadataka NOGZ-a i njegovih organa, službenih novina, kao i novina sa svrhom informiranja kadrova u privrednim organizacijama, komunama i državnoj upravi. Sporedna je djelatnost bila definirana kao izdavanje službenih i informativnih publikacija te stručne literature iz privredne, komunalne i upravne problematike. DAZ, Zapisnici i prilozi Gradskog vijeća NOGZ-a, 1957. sv. I, 252.

¹⁶ DAZ, Zapisnici sjednica Gradskog vijeća NOGZ-a, zapisnik 20. sjednice, 25. rujna 1959., sv. I, 443. Vidi također: Rješenje o osnutku NP "Privreda", isto, sv. II, 523. Dotadašnja ustanova sa samostalnim financiranjem "Privreda Zagreba" tom je odlukom prestala poslovati, a Novinsko poduzeće "Privreda" je postalo njenim sljednikom. Kao osnovna djelatnost "Privrede" navedeno je izdavanje novina, dok je sporednu djelatnost činilo izdavanje časopisa i drugih povremenih spisa, brošura te stručnih knjiga. Vidi: SA GUOUGZ, fond "Panorama", Zapisnici radničkog savjeta 1965.-1966., Poslovni izvještaj o razvoju NIP "Panorama" (prilog zapisniku 18. sjednice, 28. travnja 1965.), 1.

¹⁷ *Privreda Zagreba* (dalje: PZ), 4/1957. br. 1, 4

¹⁸ Isto, 3. *Izbor tehničkih novosti* počeo je izlaziti 1956. godine, a 1957. ga nasljeđuje polumjesečnik *Izbor*. Vidi: SA GUOUGZ, fond "Panorama", Završni računi 1956.-1960., Izvještaj o poslovanju za 1957., 6 i 8.

¹⁹ PGZ, 2/1955., br. 1, 4.

²⁰ Vidi: PGZ, 1/1954., br. 1, 34. U Zapisnicima sa sjednica NOGZ-a kao i u fondu "Panorame" teško je pronaći podatke koji bi upućivali na izravne dotacije grada za potrebe izdavanja lista. Sigurno je da se *Privreda Zagreba* financirala dijelom kroz reklame, a dijelom kroz pretplatu. Cijena godišnje pretplate smanjena je 1955. s 2500 na 2400 dinara i takvom je ostala do kraja 1960. godine. Pritom valja uzeti u obzir da je list od 1958. nadalje izlazio kao mjesečnik. Prema Izvještaju o poslovanju za 1956., *Privreda Zagreba* je krajem te godine imala oko 1300 pretplatnika, uključujući gotovo sve zagrebačke općine; vidi: SA GUOUGZ, fond "Panorama", Završni računi 1956.-1960., Izvještaj o poslovanju za 1956., 5.

²¹ PGZ, 1/1954., br. 1, 34.

dnici Gradskog vijeća Narodnog odbora 1957. usvojen je prijedlog Savjeta za društveni plan i financije kojim je odobreno izdavanje jamstva za kredit Novinskoj ustanovi "Privreda Zagreba" u iznosu od 2.8 milijuna dinara.²² Takav postupak davanja garancija predstavljao je u to vrijeme uobičajenu praksu, a primjenjivao se prilikom potraživanja većih kredita od strane privrednih organizacija. Slična je garancija izdana 1958. godine, kada je "Privredi Zagreba" odobren desetogodišnji kredit kod Komunalne banke od 5 milijuna dinara.²³ Iz izvješća o poslovanju može se zaključiti kako je glavina sredstava bila utrošena na proširenje poslovanja, uređenje poslovnih prostora, nabavu namještaja i radnog materijala.²⁴ Istodobno s osnutkom "Privrede", Grad se u svrhu kreditiranja investicijskih radova u pojedinim poduzećima zadužio kod Gradske štedionice pa je "Privredi" dotiran iznos od 6 milijuna dinara.²⁵ To je jedina potvrda izravnog financiranja poduzeća u razdoblju do 1961. godine, a kako je časopis *Privreda Zagreba* bio glavna periodička publikacija, razumljivo da je novac na taj način posredno bio usmjeren i na poticanje njegova daljnjeg izlaženja.

Od početnog broja *Privreda grada Zagreba* strukturno je bila podijeljena na stalne rubrike. Dok je prva bila namijenjena člancima o problematici samoupravljanja te pitanjima ekonomike poduzeća, robnog prometa i proizvodnje, druga, ekonomsko-analitička rubrika, donosila je statističke materijale u tabelarnom i grafičkom obliku, s komentarima ("Privreda grada Zagreba u brojkama"). Treći je dio donosio službene vijesti i publikaciju materijala Savjeta i Odjela za privredu Narodnog odbora, predstavničkih organa grada i općina ("Iz rada vijeća NO grada Zagreba i Savjeta za privredu"). Prema konceptu iznesenom u prvom broju lista, četvrti se dio zasnivao na vanjskoj honorarnoj suradnji, "jer je njegova namjena bila donositi obavještenja iz privrede".²⁶ U osnovi, ta je rubrika sadržavala širok spektar nekomercijalnih obavijesti iz zagrebačkih poduzeća pa je djelomično nadomještala funkciju radničkih (tvorničkih) listova, koji su 50-ih godina bili još rijetkost.²⁷ Sljedećih je godina naglašena intencija podizanja sadržajne kvalitete članaka te orijentacija na veću suradnju s djelatnicima poduze-

²² DAZ, Zapisnici i prilozi Gradskog vijeća NOGZ-a, zapisnik 32. sjednice, 24. svibnja 1957., sv. I, 520.

²³ DAZ, Zapisnici i prilozi Gradskog vijeća NOGZ-a, zapisnik 12. sjednice, 28. studenog 1958., 813.

²⁴ Od listopada 1957. redakcija je bila smještena na lokaciji starog Velesajma u Savskoj cesti. SA GUOUGZ, fond "Panorama", Završni računi 1956.-1960., Izvještaj o poslovanju za 1957., 5-7. Vidi: isto, Zapisnici radničkog savjeta 1965.-1966., Poslovni izvještaj o razvoju NIP "Panorama" (prilog zapisniku 18. sjednice, 28. travnja 1965.), 1.

²⁵ DAZ, Zapisnici i prilozi Gradskog vijeća NOGZ-a, 1959., sv. II, 535.

²⁶ Pogovor za pretplatnike i čitaoce, *PGZ*, 1/1954., br. 1, 33.

²⁷ Tvornički listovi javljaju se u zagrebačkim radnim organizacijama intenzivnije od 60-ih godina. Iznimku je predstavljalo nekoliko snažnijih poduzeća poput, primjerice, tvornice od saveznog značaja *Rade Končar*, koja je prvi interni list pokrenula još 1947. godine. Djelomičan pregled tvorničkih listova vidi u: Petar POŽAR, *Leksikon povijesti novinarstva i publicistike* (dalje: *LPNP*), Split 2001.

ća (prvenstveno s rukovodećim kadrom) u gradu. S tom su namjerom 1955. uvedena "Pisma iz kolektiva" (s brojnim foto-prilozima) i "Tumač pravnih propisa", čiji je cilj bio "objavljivanje članaka, komentara ili prikaza s područja privrednog zakonodavstva" sa svrhom informiranja privrednih organizacija i odbornika lokalne vlasti s novom ili važećom zakonskom regulativom.²⁸ Uz određene grafičke izmjene, 1957. je jasno istaknuto usmjerenje na ekonomski život lokalne zajednice i njene privrede, pa su postojeće rubrike djelomično modificirane i preimenovane (primjerice, rubrika "Iz rada predstavničkih organa" bitno se smanjuje²⁹). Kako je otada izražena namjera zao-kreta od prikaza i objašnjavanja odluka vladajućih institucija ka stvarnim problemima poduzeća, moguće je oprezno zaključiti kako su procesi decentralizacije, premda usporeni, na taj način našli odjeka i u ovom listu. Tu tezu potvrđuje želja redakcije za uspostavom intenzivnije suradnje s ljudima izvan Narodnog odbora, dakle ekonomistima i djelatnicima radnih organizacija, a upravo njihova premala participacija smatrana je jednim od temeljnih nedostataka u dotadašnjem radu.³⁰

Tehnička opremljenost *Privrede grada Zagreba* u prvom godištu nije na zavidnoj razini, budući da su članci i prilozi bili pisani na pisaćem stroju, a potom umnožavani na šapirografu. Takav vizualni dojam potvrđuje kako je publikacija isprva funkcionirala više kao bilten Savjeta za privredu negoli list za ekonomska pitanja grada. Situacija se izmijenila 1955., kada je posao tiska dodijeljen "Grafičkom zavodu Hrvatske"³¹. Otada je grafička opremljenost na višoj razini, što je očito ponajprije u suvremenijim izgledu naslovnice i učestalim foto-prilozima.

Uvidom u članstvo Redakcijskog odbora moguće je utvrditi tko su bili pojedinci zaslužni za uređivačku politiku časopisa. Od početaka izlaženja *Privrede grada Zagreba* do pred kraj 1958. urednik je bio Nikola Šušnjar Geno.³² Odlukom sa zajedničke sjednice Gradskog vijeća i Vijeća proizvo-

²⁸ PGZ, 2/1955., br. 1, 3.

²⁹ "Umjesto dosadašnjih poduka, koje je časopis donosio u rubrici Iz rada predstavničkih organa, list će ubuduće komentirati samo one odluke Narodnih odbora, koje imaju šire značenje za grad kao cjelinu, i koje, prokomentirane, mogu poslužiti kao iskustvo drugima ili pak kao materijal za razmišljanje", *PZ*, 4/1957., br. 1, 4.

³⁰ "Kod časopisa *Privreda Zagreba* osjeća se, na pr., siromaštvo novih imena u listu. Članke pretežno pišu isti autori, od kojih je veliki broj iz aparata Narodnog odbora, a to rezultira sivinom i pomanjkanjem novih ideja. Ta je pojava dijelom uzrokovana i samim sastavom redakcije, pa bi stoga bilo potrebno redakciju u idućoj godini pomladiti novim ljudima, izvan sastava Narodnog odbora. Time bi u list bilo unešeno više svježine i on bi sadržajno bio bolji, a što je najvažnije, bio bi sve obuhvatljiviji u obradi privrednih pitanja". SA GUOUGZ, fond "Panorama", Izvještaj o poslovanju za 1956. godinu, 2.

³¹ Sredinom 1957. (od broja 16) tisak je preuzela "Hrvatska seljačka tiskara", kasnija "Tiskara Narodni list", a potom tiskara "Vjesnik", pogon III. Pogon se nalazio u Frankopanskoj ulici 12. Vidi: Božidar NOVAK, Hrvatsko novinstvo u socijalističkoj Jugoslaviji, *Almanah hrvatskog tiskarstva, nakladništva, novinstva, knjižarstva, bibliotekarstva*, Zagreb, 1997., 190.

³² Nikola Šušnjar Geno (Stupovača kraj Kutine, 1920. - Zagreb, 1983.), ekonomist i političar. Potpredsjednik Republičkog vijeća Sabora SRH i poslanik Republičkog vijeća; član Konferencije CK SKH. Član SKJ i učesnik NOB-a od 1941. Do 1950. pomoćnik ministra

đača Narodnog odbora grada Zagreba, Šušnjar je 1957. postavljen na mjesto glavnog urednika preimenovanog lista *Privreda Zagreba*³³, a na tom ga je mjesto (od 10. broja 1958.) naslijedio Ratimir Pasarić³⁴. On ostaje na dužnosti do početka 1960. godine, kada njegovu funkciju preuzima Šime Balen.³⁵ Kao prvi članovi Redakcijskog odbora 1954. određeni su Jerko Baković, Krešimir Brant, Ljubomir Kukulj, Juraj Marinac, Fedor Rocco³⁶, Rikard Štajner³⁷ i Aleksandar Vadkov. Shodno ranije izrečenim primjedbama, članstvo Redakcijskog kolegija dijelom je izmijenjeno 1957., kada, uz Bakovića,

---

industrije NRH, potom pomoćnik predsjednika Privrednog savjeta FNJR, a zatim pomoćnik predsjednika Komiteta za vanjsku trgovinu FNJR (1958.-1963.). Do 1965. savjetnik, a od 1969. član Izvršnog vijeća Sabora. Nositelj više odličja. Vidi: *Jugoslavenski savremenici, Ko je ko u Jugoslaviji* (dalje *KKJ*), Beograd, 1970., 1057.

³³ Zapisnik 28. zajedničke sjednice Gradskog vijeća i Vijeća proizvođača, 10. svibnja 1957., Građa je dobivena na uvid iz fonda Knjižnice grada Zagreba, zavičajna zbirka Zagrabiensia.

³⁴ Ratimir Pasarić (Dubrovnik, 1916. - Novi Sad, 1983.), novinar. Završio Trgovačku akademiju te pohađao studije prava i ekonomije u Zagrebu. Član SKOJ-a; povezan s NOP-om od 1941., a od 1943. aktivni pripadnik NOVJ-a (zapovjednik čete, potom časnik u propagandnim vojnim odjelima). Nakon 1945. radi u Odjelu za štampu Predsjedništva vlade NRH, pa kao urednik zagrebačkog TANJUG-a. Urednik u *Vjesniku* (1947.), potom djelatnik u *Zadrugaru*, *Novoj poljoprivredi* i *Narodnom listu*. Odlikovan. Vidi: *Vjesnikov leksikon 1940.-1990.* (dalje *VL*), Zagreb, 1990., 338.

³⁵ Šime Balen (Jablanac, 1912. - ?), novinar, publicist i politički djelatnik. Završio Trgovačku akademiju na Sušaku. Član KPJ od 1935. Do početka Drugog svjetskog rata bavio se korektorskim i novinarskim poslovima te bio urednik u *Hrvatskom dnevniku* i *Novom listu*. Od kraja 1941. do 1944. politički komesar u nekoliko partizanskih jedinica. Vijećnik AVNOJ-a te član Inicijativnog odbora, vijećnik i voditelj Propagandnog odjela (1943.) ZAVNOH-a. Po završetku rata član Privremene narodne skupštine Jugoslavije (1945.), delegacije OUN (1946.-1947.), predstavnik za štampu u jugoslavenskom poslanstvu u Washingtonu (1945.-1947.). Po povratku iz SAD direktor TANJUG-a. Uoči čistki tzv. IB-ovskih kadrova 1948. razriješen dužnosti i članstva u KPJ. Nadalje se bavi publicističkim radom. Od 1962. direktor je Nakladnog zavoda "Znanje", odakle 1966. odlazi u mirovinu. Nositelj više odličja. Vidi: HBL, Zagreb, sv. 1, 1983., 387-389.; P. POŽAR, *LPNP*, 45.

³⁶ Fedor Rocco (Gradac kraj Makarske, 1924. - ?), ekonomist. Od 1950. rukovoditelj u Planskoj komisiji NOGZ; dužnosnik u Glavnoj upravi lokalne industrije NRH (1950.-1951.); direktor Zavoda za statistiku NOGZ (1951.-1954.); rukovoditelj Odjela za istraživanje tržišta u Tehnološko-ekonomskom uredu za kemijsku industriju (1956.-1961.); viši savjetnik u Komisiji za industriju i rudarstvo, promet i građevinarstvo NRH (1962.). Rukovoditelj Ureda za istraživanje tržišta u Ekonomsko-tehničkom centru u Zagrebu (1961.-1966.). Od 1962. do 1973. zamjenik direktora Zavoda za istraživanje tržišta u Zagrebu. Član Ekonomskog vijeća Sabora SRH (1968.-1972.), član međunarodnih organizacija za istraživanje tržišta. Od 1966. izvanredni profesor privredne škole u Zagrebu, od 1970. u istom zvanju na zagrebačkom Ekonomskom fakultetu. Redoviti profesor od 1971. Dužnost dekana obnašao 1971.-1973. Od 1968. do 1974. odgovorni urednik časopisa *Marketing* te član redakcije časopisa *European Research* (1972.-1974.). Vidi: *60 godina Ekonomskog fakulteta u Zagrebu 1920.-1980.* (dalje *60 god. EFZG*), Zagreb, 1980., 273-274.

³⁷ Rikard Štajner (Subotica, 1921. - ?), ekonomist. Diplomirao i doktorirao (1961.) na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu. Član SKH od 1946. Direktor Zavoda za planiranje grada Zagreba i direktor Zavoda za planiranja NRH, a potom direktor Saveznog zavoda za planiranje. Rukovoditelj Grupe za radničko samoupravljanje i unutrašnju raspodjelu u Centralnom vijeću SS Jugoslavije. Glavni tajnik Saveza inženjera i tehničara Hrvatske i potpredsjednik Društva ekonomista Hrvatske. Vidi: *KKJ*, 1047.

Kukulja i Štajnera, u njega ulaze Savka Dabčević³⁸, Mirjana Krstinić³⁹, Duško Relić, Gabrijel Santo⁴⁰, a zatim i Rajka Zečević.⁴¹ Postojeći je redakcijski kolegij zadržan do pred sam prestanak izlaženja *Privrede Zagreba* u njenom prvotnom formatu.⁴² Unatoč nedostupnosti biografskih podataka za dio članova Redakcijskog odbora/kolegija, očito da je glavnina pripadala krugu visoko pozicioniranih osoba u gradskim i republičkim (ponekad i saveznim) tijelima izvršne vlasti ili KP, a većim je dijelom riječ o visoko-obrazovanim ekonomskim stručnjacima. Uredničke su funkcije bile povjeravane isključivo partijskim kadrovima pa je jasno kako uređivanje lista nije bilo prepušteno slučaju.⁴³ Budući da je većina članova uređivačkog kolegija dolazila je iz redova odbornika NOGZ-a, ta je činjenica, bez sumnje, bila izuzetno važna za koncepciju lista. Sudeći prema dijelu imena, moguće je u *Privredi Zagreba* tražiti početke djelatnosti "zagrebačke" ekonomske škole, koja je sredinom 60-ih godina postala centrom kritike etatističko-centralističkog sustava.⁴⁴

Za daljnju sudbinu *Privrede Zagreba* važno je nekoliko okolnosti. U tom je smislu znakovit bio prijedlog odbornika Rade Tomića, iznesen na 35. sje-

³⁸ Savka Dabčević-Kučar (Korčula, 1923.), političar i ekonomist. Sudionica antifašističkog pokreta od 1942., a od 1943. član KPH i KPJ. Diplomirala i doktorirala na zagrebačkom Ekonomskom fakultetu gdje od 1955. radi kao asistent, a 1965. izabrana je u zvanje redovnog profesora političke ekonomije. Odbornik NOGZ-a. Od 1959. u CK SKH, a od 1963. u Izvršnom komitetu tog tijela te od 1966. jedan od njegovih sekretara. 1964. izabrana za člana CK SKJ, a 1969. postala članicom Predsjedništva CK SKJ. Od 1969. do prisilne ostavke 1971. predsjednica CK SKH te na toj funkciji jedan od nositelja demokratizacije gospodarskog i političkog života u SFRJ. Umirovljena 1974. na mjestu savjetnice u Sekretarijatu za financije. Autorica više monografija i znanstvenih radova iz političke ekonomije. Vidi: "Dabčević-Kučar, Savka", *HBL*, sv. 3, 1993., 181-182 i *60 god. EFZG*, 194.

³⁹ Mirjana Krstinić (Split, 1925. - ?), ekonomist i sociolog. Završila Ekonomski fakultet u Zagrebu (1950.) i Institut društvenih nauka u Beogradu. Sekretar i direktor Radničkog sveučilišta *Moša Pijade* te sekretar za obrazovanje i kulturu Izvršnog vijeća SRH i zamjenica sekretara za obrazovanje i kulturu SIV-a. 50-ih godina djelovala je kao član Narodnog odbora grada Zagreba i predsjednica je Gradskog vijeća NOGZ-a (1957.). Predsjednica Konferencije za društvenu aktivnost žena Jugoslavije. Članica predsjedništva Savezne konferencije SSRNJ i članica redakcije časopisa *Socijalizam*. Vidi: *KKJ*, 525.

⁴⁰ Gabrijel Santo (Varaždin, 1919. - Varaždin, 1975.), bankarski stručnjak i politički djelatnik. Završio Institut društvenih nauka u Beogradu. Sudionik NOB od 1941. U NOV obnašao razne političke dužnosti, između ostaloga načelnik Propagandnog odsjeka Glavnog štaba. Nakon II. svj. rata predavač u Partijskoj školi CK SKH i instruktor Oblasnog komiteta KPH za Zagreb. Do 1965. sekretar za financije SRH, a potom generalni direktor Jugoslavenske banke za vanjsku trgovinu u Beogradu. Vidi: *KKJ*, 923.

⁴¹ Vidi bilješku 30 te impresum dvobroja 8-9 i broja 10 iz 1957. godine.

⁴² Imena članova Redakcijskog kolegija redovito su navodena u impresumu do dvobroja 2-3 *Privrede Zagreba* iz 1960. godine, kada dolazi do značajnog koncepcijskog zaokreta u kreiranju mjesečnika.

⁴³ Balen je u tom smislu predstavljao iznimku zbog IB-ovske prošlosti. Ipak, on na funkciju glavnog urednika dolazi 1960., pa se ta dužnost može povezati s njegovom rehabilitacijom. Nije isključeno da je pri tome određenu ulogu imao i Holjevac.

⁴⁴ D. BILANDŽIĆ, *n. dj.*, 469.

dnici Gradskog vijeća Narodnog odbora, u srpnju 1957. Tada je ukazano na potrebu proširenja djelatnosti lista, "obzirom da grad Zagreb nema časopisa koji bi tretirao rad Vijeća NOGZ-a, kao i rad narodnih odbora općina i njihovih organa"⁴⁵ Prema Tomićevu prijedlogu *Privreda Zagreba* trebala je prikazivati i društveno-političke probleme u gradu, a Vijeće je, kako stoji u zapisniku, prijedloge usvojilo.⁴⁶ Bila je to očita naznaka skorašnjih promjena. One su vidljive od početka 1959. kada *Privreda Zagreba* usvaja drugačiji vizualni identitet, a tematski se krug bitno proširuje. List postupno napušta ranije određenu koncepciju posredničkog medija između radnih organizacija i Narodnog odbora i zaokreće od časopisa isključivo gospodarske tematike prema mjesečnoj društvenoj reviji. Spomenuta okolnost povezuje se i s činjenicom dolaska nove direktorice novinarskog poduzeća "Privreda" Mile Plemenčić (ranije tehničke urednice lista) krajem 1960., dok je dotadašnji ravnatelj Franjo Benko razriješen dužnosti.⁴⁸ Na nekoliko je načina moguće protumačiti zašto dolazi do ovakve promjene. Jedan od argumenata početak je intenzivnijeg izlaženja radničkih listova u poduzećima, koji preuzimaju prvotnu ulogu *Privrede Zagreba* pa ona na određeni način postaje suvišnom. S druge strane, gradu je nedostajao društveni magazin pisan popularnije, stilom pristupačnim širem čitateljstvu. Takav je list ujedno trebao na prikladniji način prikazati zbivanja u Zagrebu, vezana ponajprije uz njegov intenzivni urbani i gospodarski razvitak. U Tomićevu prijedlogu, iznesenom 1957., jasno se tražio upravo zaokret kakav je učinjen. *Privreda Zagreba* sadržajno je proširena (premda je gospodarska tematika ostala dominantna do kraja njena izlaženja), atraktivnijeg je dizajna, s omotom tiskanim na kvalitetnijem papiru.⁴⁹ U skladu s navedenim, imena osoba iz Redakcijskog kolegija od 1960. ne nalaze se više u impresumu, što je očit dokaz prena-

⁴⁵ DAZ, Zapisnici i prilozi Gradskog vijeća NOGZ-a, zapisnik 35. sjednice, 12. srpnja 1957., sv. II, 723-724.

⁴⁶ *Isto*.

⁴⁷ Mia Plemenčić (Karlovac, 1929.), novinar. Godine 1951. zaposlena u izdavačkoj kući "Epoha". Sredinom 50-ih radila u časopisu *Jugoslavenski radio*, potom prešla u *Borbu* (do kraja 1958.). Od 1960. do 1967. direktorica izdavačkog poduzeća "Privreda" (kasnije "Panorama"). Od 1967. do umirovljenja 1984. radila na više funkcija u izdavačkoj kući "Školske novine". Podaci dobiveni od Mile Plemenčić.

⁴⁸ *Zagrabiensia*, Zapisnik zajedničkih sjednica Gradskog vijeća i Vijeća proizvođača NOGZ-a, zapisnik 30. sjednice, 11. studenog 1960., 11. O okolnostima smjene F. Benka i imenovanju M. Plemenčić vidi: SA GUOUGZ, fond "Panorama", Zapisnici radničkog savjeta 1965.-1966., Poslovni izvještaj o razvoju NIP "Panorama" (prilog zapisniku 18. sjednice, 28. travnja 1965.), 1-2.

⁴⁹ Među reprodukcijama fotografija na prvim brojevima osuvremenjenih naslovnica izdavaju se one iz opusa međuratnog zagrebačkog fotografskog umjetnika Toše Dabca (tržnica Dolac, uspinjača, ulazno pročelje današnjeg Muzeja grada Zagreba i dr.). Zanimljivo je navesti nekoliko tematskih područja i naslova koji ilustriraju "novi smjer" *Privrede Zagreba*: povijest sajmova u Zagrebu, povijest tramvajskog prometa, "Razvitak industrije u starom Zagrebu", "Gradski kmetovi", "Stare zagrebačke zgrade", "Urbanističke perspektive grada", "Zagreb kao turistički grad", "Zagrebački graditelj Janko Jambrišak", "Ovdje Radiotelevizija Zagreb" i dr.

mjene časopisa koji se sadržajno sve više približavao svom nasljedniku, *Zagrebačkoj panorami*.

Revija "Zagrebačka panorama" – mjesečnik privrednog, komunalnog, društvenog i kulturnog života Zagreba

Promjenom formata i izgleda mjesečnik *Privreda Zagreba* doživio je novu transformaciju u siječnju 1961. godine.⁵⁰ Pod novim nazivom *Zagrebačka panorama*, list koji je dotad pratio prilično usku gradsku problematiku, postao je suvremeno grafički opremljen časopis širokog tematskog raspona.⁵¹ Znatno proširena tematika obuhvaćala je, osim privrede, komunalije, zdravstvo, sport, kulturno-prosvjetni i društveni život, što je uvjetovalo drukčiji način uređivanja, a time i izmjenu naziva. Iako su promjene iziskivale znatno više troškove, pretplata nije porasla nego je, u želji da se list učini pristupačnijim građanima, smanjena.⁵²

Od siječnja do studenog 1961. urednik *Zagrebačke panorame* bio je Šime Balen, potom Mia Plemenčić (prosinac 1961.- travanj 1962.), a zatim Živko Vnuk.⁵³ Budući da se predmet poslovanja izdavača *Zagrebačke panorame*, NP "Privreda", izmijenio uvođenjem novih edicija, poduzeće je u travnju 1964. preimenovano u NIP "Panorama".⁵⁴

Kao i za *Privredu Zagreba*, Narodni je odbor izdavao povremena jamstva za financiranje *Zagrebačke panorame*. Tako je 1961. godine, prema odluci Gradskog vijeća od 17. veljače, Novinskom poduzeću "Privreda" odobreno jamstvo za dobivanje kredita s desetogodišnjim rokom povrata od Komunalne banke, u iznosu od 15 milijuna dinara.⁵⁵ Ta su sredstva bila utro-

---

⁵⁰ "Časopis *Privreda* (...) *Zagreb* pretvara se u mjesečnu reviju *Zagrebačka panorama* koja treba, za razliku od dotadašnjeg časopisa koji je obrađivao samo privredne probleme grada Zagreba, da bude registrator svih zbivanja u gradu Zagrebu, kvalitetno neusporedivo bolja, grafički dotjeranija itd.", vidi: SA GUOUGZ, fond "Panorama", Zapisnici radničkog savjeta 1965.-1966., Poslovni izvještaj o razvoju NIP "Panorama" (prilog zapisniku 18. sjednice, 28. travnja 1965.), 2.

⁵¹ Obavijest uredništva, *Zagrebačka panorama* (dalje: ZP), 1/1961., br. 1, 1.

⁵² Iako je godišnja pretplata na *Privredu Zagreba* iznosila 2400 dinara, a za *Zagrebačku panoramu* 1000 dinara (od početka 1966. godine 1500 dinara), takav je odnos cijene časopisa razumljiv, s obzirom da je *Panorama* bila list namijenjen široj populaciji, a ne isključivo privrednim organizacijama i ustanovama.

⁵³ Živko Vnuk (Ivanić-Grad, 1923.), novinar. Antifašistički borac. U ratu surađuje u *Moslavačkim vijestima*. Od 1944. do kraja rata dopisnik *Naprijeda* iz Zagrebačke vojne oblasti, a od 1945. urednik partijske rubrike lista. Glavni urednik *Glasa rada* (1947.), *Narodnog lista* (1948.), *Vjesnika* (1950.), zatim urednik *Naprijeda* (1953./1954.). Zbog podrške političkim stavovima Milovana Đilasa 1954. smijenjen je s mjesta urednika i udaljen iz novinarstva, u koje se vratio 1964. Potpredsjednik je DNH 1971. Dobitnik više novinarskih nagrada. Vidi: *LPNP*, 855. i *VL*, 534-535.

⁵⁴ SA GUOUGZ, fond "Panorama", Zapisnici, Zahtjev za promjenu firme, 17. travnja 1964., 1-3. Poduzeće je poslovalo do 10. velječe 1969., kada je nad njim pokrenut stečajni postupak.

⁵⁵ DAZ, Zapisnici sjednica Gradskog vijeća NOGZ-a, 1961., sv. I, 283.

šana na proširenje poslovanja, prvenstveno na pokretanje novih edicija.⁵⁶ Unatoč promjeni koncepcije i orijentaciji na širi krug čitatelja (a ne isključivo na privredne organizacije i ostale društvene institucije), razmjerno mala naklada *Zagrebačke panorame* vjerojatno nije bila dostatna za održavanje.⁵⁷ Kao i u slučaju *Privrede Zagreba*, izdavačko poduzeće pokrivalo je dio troškova sredstvima od prodaje ostalih publikacija.⁵⁸ Pitanje gradskih dotacija reviji ostalo je do kraja izlaženja lista nejasno definirano.⁵⁹ Primjerice, u zapisnicima zajedničkih sjednica Skupštine grada Zagreba moguće je pronaći tek podatak prema kojemu je u posljednjem godištu izlaženja listu dotiran iznos od 400 000 dinara.⁶⁰ Tako značajan iznos vjerojatno je bio namijenjen potrebama čitavog poduzeća, a ne isključivo potrebama lista, budući da je *Zagrebačka panorama* u posljednjem godištu, 1966., izašla svega tri puta.

Izražajnog vizualnog identiteta i s novom uređivačkom koncepcijom, *Zagrebačka panorama* bila je jedna od nazapaženijih revija u socijalističkoj Jugoslaviji.⁶¹ Iz obavijesti uredništva od 1. siječnja 1961. jasno se iščitava svrha mjesečnika – pratiti gradska pitanja i o aktualnim projektima i događajima pružiti građanstvu kvalitetnu obavijest.⁶² Nova ilustrirana revija trebala je prikazati grad u “žurnalističkom i publicističkom tekstu i fotosu foto-reportera (a ne fotografa!).”⁶³ Najbolju karakterizaciju *Panorame* dao je Živko Vnuk: “... naša je koncepcija da prikazemo grad i danas i jučer i sutra, da se ne ukopamo iza gradskih zidina, da nostalgичno ne uzdišemo pred fasadama građanskih kuća iz XIX stoljeća, ali niti da na reminiscencije pod gornjogradskim laternama sumnjičavo gledamo kao na antisocijalistički posao. Dakle da proizvodimo reviju koja neće biti ancilla ni administracije ni tradicije, ali ni organ redakcije, nego i informator i analitičar i kritičar suvremenosti i savremenosti.”⁶⁴

⁵⁶ SA GUOUGZ, fond “Panorama”, Zapisnici radničkog savjeta 1965.-1966., Poslovni izvještaj o razvoju NIP “Panorama” (prilog zapisniku 18. sjednice, 28. travnja 1965.), 3-5. Od 1961. nadalje pokrenuto je više biblioteka znanstvene i stručne literature, enciklopedija i leksikona te informativnih publikacija.

⁵⁷ Prema podacima dobivenim u razgovoru s Miom Plemenčić, prvi broj je tiskan u 800 primjeraka, a u narednim mjesecima pa sve do posljednjeg prosinačkog broja 1966. naklada je varirala između 1500 i 2000 primjeraka, ovisno o događanjima u gradu. Razgovor je vođen u Zagrebu 3. ožujka 2004.

⁵⁸ Najznačajnije izdanje 60-ih godina bio je *Školski leksikon*, pokrenut 1963.

⁵⁹ SA GUOUGZ, fond “Panorama”, Zapisnici radničkog savjeta 1964., zapisnik Izdavačkog savjeta NP “Privreda”, 28. veljače 1964., 3.

⁶⁰ DAZ, Zapisnici zajedničkih sjednica Gradskog vijeća, Privrednog vijeća, Prosvjetno-kulturnog vijeća i Socijalno-zdravstvenog vijeća Skupštine grada Zagreba, 1966., sv. I, 792. Ovaj je podatak vrlo zanimljiv, budući da su, primjerice, ukupni izdaci za tiskanje *Službenog glasnika* te godine iznosili 50 000 dinara, a troškovi štampanja informativnih i propagandnih prikaza o Zagrebu 30 000 dinara. Isto, 789.

⁶¹ SA GUOUGZ, fond “Panorama”, Zapisnici radničkog savjeta 1965.-1966., Poslovni izvještaj o razvoju NIP “Panorama” (prilog zapisniku 18. sjednice, 28. travnja 1965.), 5.

⁶² ZP, 1/1961., br. 1, 1.

⁶³ Nekoliko riječi o Zagrebačkoj panorami, *Zagreb jučer, danas, sutra*, Zagreb, 1965., 10.

⁶⁴ Isto, 10.

Podjela mjesečnika na stalne i povremene rubrike ostala je uglavnom nepromijenjena do prestanka izlaženja. Stalne rubrike pratile su aktualne teme, najčešće iz privredne, komunalne, stambene i (povremeno) kulturne problematike grada. Iako su članci pisani afirmativno, kritičkih i analitičkih komentara ne nedostaje.

Zbog stalnog isticanja spomenute problematike stječe se dojam kako je *Panorama* bila "glasnogovornik" Narodnog odbora, a njegovu ulogu u kreiranju mjesečnika ponovno najbolje potvrđuju Vnukovi navodi: "Mislim da smo dobro pogodili njen sadržaj i izgled, onako kako se to od nas i tražilo. Prilikom posljednjeg razgovora s predsjednikom Holjevcem dobio sam još neke sugestije u pogledu sadržaja koje ćemo nastojati realizirati u daljim brojevima."⁶⁵ Toj tvrdnji idu u prilog česte naslovnice i rubrika "Protokol u gradu", gdje su foto-prilozima praćene aktivnosti Većeslava Holjevaca, vezane za gradske projekte. Prema izjavi Mie Plemenčić, takva je uređivačka politika nailazila na kritike pojedinaca iz KP nesklonih populariziranju Holjevca.⁶⁶ Međutim, uređivačka koncepcija lista, sa stajališta tadašnjih društvenih promjena, pokazuje se korektnom. Za vrijeme pokretanja i izlaženja *Zagrebačke panorame* oba su Petogodišnja društvena plana za područje Zagreba (1957.-1961. i 1961.-1965.) bila uspješno ostvarena, čak i prije vremena.⁶⁷ Najočitiije promjene na gospodarskom, urbanističkom i kulturnom planu događale su se upravo za Holjevčeva predsjedanja Narodnim odborom, između 1952. i 1963. pa nije neobično što je gradski časopis pratio rad nadležnih tijela gradske vlasti.

Povremene su rubrike donosile različite tipove članaka s temama iz područja publicistike, književnosti, glazbe, likovne umjetnosti, povijesti, medicine, sociologije i ekologije, koje su pisali stručni suradnici i dopisnici. Važno je napomenuti kako se spomenuta problematika dijelom odnosila i na druge gradove u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Tehnička opremljenost mjesečnika bila je na zavidnoj razini, a tekstovi dopunjavani kvalitetnim foto-grafskim materijalom čine cjelinu. Mjesečnik je u velikom formatu (33 cm) tiskan u pogonima "Vjesnika".

Prve dvije godine *Panorama* je izlazila jedanput mjesečno, a u veljači 1963. uredništvo je najavilo da će list izlaziti jednom u dva mjeseca na povećanom broju stranica.⁶⁸ Takvu dinamiku izlaženja *Panorama* je zadržala do siječnja 1966. kada se, ulazeći u svoje posljednje godišće, evidentno počela gasiti. Tijekom te godine izašla je samo tri puta. Posljednji prosinački broj 7-10 obuhvatio je razdoblje od šest mjeseci (srpanj-prosinac).

⁶⁵ SA GUOUGZ, fond "Panorama", Zapisnici radničkog savjeta 1963., zapisnik Izdavačkog savjeta NP "Privreda", 21. veljače 1963., 12.

⁶⁶ Razgovor s Miom Plemenčić.

⁶⁷ Vidi: Zagreb 1945.-1960. – razgovor s predsjednikom NOGZ drugom Vecom Holjevcem, PZ, 7/1960., br. 4-5, 73-78.

⁶⁸ ZP, 1963., br. 2

Iako su se posljednjih godina u NIP „Panorama“ pojavile određene poteškoće u poslovanju, one nisu bile jedini razlog ukidanju popularne revije.⁶⁹ S obzirom na neredovito izlaženje *Zagrebačke panorame* tijekom 1966., za pretpostaviti je da se o njezinu gašenju razmišljalo dulje vrijeme. Već 1963., odlaskom Većeslava Holjevca s mjesta predsjednika Narodnog odbora grada, list gubi kontinuitet redovitog mjesečnog izlaženja. Kako je *Panorama* u svojim tekstovima intenzivno pratila rad Narodnog odbora, moguće je zaključiti kako su odlazak Holjevca s dužnosti predsjednika NOGZ-a i ukidanje lista povezani.⁷⁰ Otvara se pitanje jesu li politički krugovi, neskloni Holjevčevoj popularnosti, utjecali na gašenje revije. Ovoj pretpostavci doprinosi činjenica da je u travnju 1968. na inicijativu Predsjedništva Skupštine grada Zagreba, uz financijsku potporu, pokrenut novi ilustrirani mjesečnik *Revija Zagreb*, koji je prikazivao vrlo sličnu gradsku tematiku.⁷¹

Zaključak

Časopisi *Privreda Zagreba* i *Zagrebačka panorama* funkcionirali su kao mediji Narodnog odbora grada Zagreba u vremenu intenzivne gospodarske i infrastrukturne izgradnje te kulturnog i znanstvenog uspona grada između 1954. i 1966. godine. *Privreda Zagreba* isprva je bila usko orijentirana na gradsku gospodarsku problematiku (ponajviše na razvoj industrije), ali je pod utjecajem društvenih promjena postupno dopunjavala tematski okvir, transformirajući se naposljetku u revijalni mjesečnik, *Zagrebačku panoramu*. Svrha obaju listova bila je uspostaviti komunikaciju između nadležnih tijela gradske vlasti i građana. Prvotni koncept orijentacije *Privrede Zagreba* prema rukovodstvima poduzeća i pojedinim ustanovama doživio je krajem 50-ih godina zaokret prema širokom krugu čitatelja (građana), kojima je bila namijenjena i *Zagrebačka panorama*. *Panorama* je dopadljivim izgledom i drugačijom uređivačkom koncepcijom predstavljala novinu u sivilu tadašnjeg tiska, djelujući u osnovi kao promicatelj rada Narodnog odbora na čijem se čelu nalazio Većeslav Holjevac. Njegovim odlaskom s mjesta predsjednika Narodnog odbora list se postupno gasio, što je, uz nužnu mjeru opreza, moguće povezati s postojanjem kruga dužnosnika KP nesklonog popularnom gradonačelniku.

Postojeća istraživanja povijesti Zagreba 50-tih i 60-tih godina 20. stoljeća nedostatna su. U tom smislu spomenute periodičke publikacije predstavljaju vrijedan izvor, kako za preliminarna istraživanja, tako i za sintetske radove.

⁶⁹ SA GUOUGZ, fond „Panorama“, Zapisnici sa skupova radne zajednice, 1966.

⁷⁰ Holjevca je na mjestu predsjednika Skupštine grada Zagreba 12. lipnja 1963. naslijedio Pero Pirker, dotadašnji predsjednik Gradskog odbora Socijalističkog saveza radnog naroda Zaprešića. Vidi: *ZP*, 1963., br. 4, 12.

⁷¹ Vidi: *VL*, 395.-396. i *LPNP*, 682-683.

SUMMARY

THE ROLE OF THE JOURNALS *PRIVREDA ZAGREBA* AND *ZAGREBAČKA PANORAMA* IN THE ECONOMIC AND SOCIAL LIFE OF THE CITY OF ZAGREB BETWEEN 1954 AND 1966

The journals *Privreda Zagreba* (The Economy of Zagreb) and *Zagrebačka panorama* (Zagreb panorama) functioned as media of the People's Council of the city of Zagreb during the time of an intensive urban economic and infrastructure construction boom, as well as a cultural and scientific expansion, from 1954 to 1966. At first, *Privreda Zagreba* was certainly oriented narrowly on the question of the urban economy (especially on its industrial development), but under the influence of social changes it gradually came to fill a more thematic framework, and it was finally transformed into a monthly review, *Zagrebačka panorama*. The purpose of both journals was to establish communication between the competent authorities of the municipal government and the citizenry. The original orientation of *Privreda Zagreba* toward the leading enterprises and particular institutions in the city was redirected at the end of the 1950s to the wider reading public, to which *Zagrebačka panorama* was aimed. With its attractive look and unique editorial concept, *Zagrebačka panorama* stood out from the normal drab press of the day, appearing to lead the work of the People's Council at whose head stood Većeslav Holjevac. After his removal from the position of President of the People's Council, the journal slowly wound down, which one can, with the requisite amount of caution, attribute to the handiwork of member of the Communist party who were opposed to the popular mayor.

Since the existing research on the history of Zagreb during the 1950s and 1960s is insufficient, there is a proven need for the preparation of scholarly articles and relevant monographs. In this regard, these journals represent a valuable source for preliminary research as well as for synthetic works.

Key words: Zagreb, *Privreda Zagreba*, *Zagrebačka panorama*, Urban Economy